

GIDÓ CSABA

A NAGY HÁBORÚ ÉS A SZÉKELYUDVARHELYIEK ÉLELMISZER-, ILLETVE KÁVÉTARTALÉKA

■ „Az emberek élelmezésében is nagy változások fognak beállani, mivel kávé helyett kávéközpontot eszünk, s azt cukorközponttal fogjuk édesíteni. Az imádságot is módosítani fogják, mennyiben a mindennapi kenyér helyett kenyérjegyet és kenyérközpontot fogunk eszeni a mindenhatótól. Az időrend is változást fog szenvedni, mivel az ugorkaszegon helyett ugoraközpont fog életbe lépni.” A fenti mondatok egy budapesti kabarében hangzottak el 1916 nyarán.¹ Jelezve, hogy az élelmezés minden területén megjelent a központosítás, a jegyrendszer. Egy régi csíki közmondás szerint a szentgyörgyiek mulatnak, a gyergyóiak üzletelnek, az udvarhelyiek kávéznak, a szeredaiak körben szaladnak és fortyognak. A Nagy Háború a fenti közmondást felülírta, talán mindegyik székelyföldi kisváros polgárára a csíki szokás vált jellemzővé: körben szaladtak és fortyogtak a jegyre adott kenyér, liszt, majd a cukor vagy éppen a kávé, kávépótlék miatt.

Az 1916-os román invázió a székelyföldi térségben a háborús körülmények közötti békés hátország állapotát szüntette meg. A háború kitörése utáni időszakban a székely kisvárosok polgárai a békebeli korszak szokásait követve próbálták élni mindennapjaikat. Az orosz, majd olasz front távol volt, a háború szörnyűségeit testközelből nem tapasztalt lakosság a hírlapok különkiadásából, a sebesült katonák által elmesélt történetekből értesült a Nagy Háborúról.

**A Budapest kávéház
bepiszkolt padlóját és
márványasztalait most
súrolják, holnap
megnyílik a kávéház.
[...] És másnap reggel
már a Budapest
kávéházban reggeliztem,
és jöttek mások, sokan,
mindig többen,
a kávéház kezdett
lélegezni, élni, működni,
funkcionálni.**

1916-ra szinte minden udvarhelyi család valamely tagja a keleti vagy az olasz fronton harcol, a családok közül egyre többen kénytelenek szembesülni azzal, hogy valamelyik férfi rokonuk hősi halált halt, megsebesült, eltűnt, vagy hadifogságba került.

A tanulmány a csíkszeredai állami levéltárban folytatott kutatás eredményeként született meg. Az 1917-es Udvarhely vármegyei alispáni iratok között a szerző egy a székelyudvarhelyi lakosság ételkészletét összesítő táblázatra talált, amely 1916 decemberében készült. A táblázat tükörképe annak, hogy az 1916-os román behatolás, menekülés, idegen és saját katonaság általi megszállása után egy kisváros lakossága milyen ételkészlettel rendelkezik. A kutatások alapján egyre inkább láthatóvá válik, hogy az 1916-os események választóvonal szerepét is betöltik a székely társadalom életében. A román megszállás, a székelyföldi menekültek, otthon maradtak fosztogatásai, a saját katonaság rekvirálása, majd a háború utolsó két évében bekövetkezett megszorítások alapjaiban rendítik meg a székely családok anyagi helyzetét. Kénytelenek felhagyni megszokott életmódjukkal, fogyasztási szokásaikkal, így átmenetileg a kávézás, kávéházba járás divatjával, amelyre az udvarhelyiek oly büszkék voltak, és büszkéek ma is.

Székelyudvarhely és a román invázió hatása

■ A Monarchia-beli székelyföldi kisváros, Székelyudvarhely fő ütőere, a Kossuth utca igazi nagyvárosi hangulatot árasztott a Budapest szállóval, egyemeletes polgárházaival és az azokban található vendéglőkkel, üzletekkel vagy pénzügyintézetekkel. A Kossuth utca a társas élet meghatározó helyszíne volt. Itt találkoztak, sétáltak a boldog békeidők estéin az udvarhelyi polgárok – urak és hölgyek.² Az utca közepén állt a Budapest szálló, vendéglő és kávéház, amely a város társasági-művelődési életének központja. 1912-ben a szállodát átépítették, és a tulajdonos egy minden igénynek megfelelő kávéházat alakított ki benne. A sajtó szavaival „modern benyúló, impozáns fény, puha díványok, pompás biliárdasztalok, ízléses kredenc, modern asztalok, szóval minden kellék, mit egy mai kávéháztól várhatunk.”³ A kávéház a helyi polgárok kedvenc helye lett, ahol ebéd után, vacsora előtt a város férfitársadalma találkozott, megbeszéltek a napi eseményeket. A Monarchia-korabeli lakásviszonyok is arra készítették az embereket, hogy minél több időt töltsenek a nyilvános szférában. A napi- és hetilapok böngészése, a különböző játéklehetőségek legalább akkora vonzerőt gyakoroltak a látogatóra, mint a kávé vagy más ital fogyasztása.⁴

Az első világháború kitörése alapjaiban véve nem változtatta meg az első években a székely kisváros polgárainak boldog békeidőkben kialakult életformáját. A frontoktól távol eső Székelyudvarhely polgárai ugyanúgy igyekeztek élni életüket, mint a háborút megelőzően. A városban működtek a vendéglők, kávéházak, időnként egy-egy színházi társulat is elidőzött hosszabb vagy rövidebb ideig a településen. Az üzletekben a szükséges ételkészletek kaphatóak voltak, igaz, egyre ritkábban „rendes kávé”, annál gyakrabban a pótkávénak különböző formáit.

Az 1916-os román betörés alapjaiban rendítette meg a székely társadalom, így Székelyudvarhely lakosainak életét. Az 1916. augusztus 27-én bekövetkezett román támadás a meglepetés erejével hatott. A határon lévő gyenge osztrák–magyar haderő csak lassítani tudta a román hadsereg előrenyomulását.

A román betörést követő napokban az ellentmondó hírek, a közigazgatás részéről megnyilvánuló határozatlanság, illetve a katonaköteles férfiak behívása hadkörletükbe pánikszerűen hatott a lakosságra. A kor hangulatát kiválóan ragadja meg visszaemlékezésében az akkori erdélyi kormánybiztos, Betegh Miklós. „... az ellenséget még sohasem látott nemzedék, mint az égő házban rekedt emberek, elvesztette fejét, nem hallgatott semmi okos szóra. Mikor az asszony látta, hogy viszik a fegyverfogható lakosságot, eltávozásra kényszerítik a család fejét, fiát, ki eddig a gazdaságot tartotta, viszik az ökröket, gabonát, takarmányt, többé őt sem lehetett visszatartani. Emberileg nézve érthető is volt ez. Miért maradjon az a szegény feleség vagy anya otthon, kinek elvitték férjét, fiát, el úgy szólva mindazt, amivel a gazdaságot folytatta. Csakhogy az asszonyok futása a gyermekekét is magával vonta, sőt több esetben haldokló betegeket is akartak magukkal vinni. Látva a határ menti vármegyék mozgalmát, megindultak azon vármegyék is, melyek ezeken innen feküdtek és mozgósítva nem voltak. Így egyszerre mozgásba jött, akarattunk ellenére, egy akkora terület melyen 1 300 000 ember lakott.”⁵ A káoszt fokozta, hogy a lakosság magával akarta vinni a lehető legtöbb ingóságát és állatait. A fejvesztett menekülésen a helyi közigazgatásnak sem sikerült úrrá lenni. A helyzeten az sem segített, hogy a helyben állomásozó parancsnokok, sokszor a kormánybiztos, a helyi közigazgatás szándékai ellenére is mindenkit lakhelye elhagyására buzdítanak.⁶

A román csapatok szeptember 13-án elérték Udvarhely megye területét, ezért a hadvezetőség újabb kiűritési parancsot adott ki, miszerint szeptember 16-áig mindenki hagyja el otthonát, az állatállományt pedig hajtsák a Maros bal partjára. Udvarhely megye közigazgatásának még helyben lévő tisztviselői Sebesi János alispán vezetésével 1916. szeptember 16-án Székelyudvarhelyről Székelykeresztúrra helyezték át székhelyüket.⁷ A megye területén maradt közigazgatási alkalmazottak Sebesi alispánnal együtt Székelykeresztúrról intézték a megye kiűritését, sikerült elszállítani a megye fűszeráru-, cukor-, lisztraktárkészleteit. Szeptember második felében megtörtént a székelykeresztúri járás területén lévő harangok leszerelése, a szarvasmarha-állomány elhajtása és a gabonakészlet elvitele.⁸ A román hadsereg előrenyomulása miatt a közigazgatási személyzet szeptember 30-án Gyagyba, majd október 1-én Szentdemeterre, végül október 2-án Balavásárra menekült.⁹ A román csapatok Székelyudvarhelyre 1916. szeptember 17-én vonultak be. A város lakosságából, mely meghaladta a 10 000 főt, alig pár százan maradtak helyben. A település egészen október 6-ig volt megszállás alatt.¹⁰ A város lakosságának többsége a menekülést választotta. A vármegye és Székelyudvarhely számára letelepedési helyként Jász-Nagykun-Szolnok megye volt kijelölve. A román inváziót a menekültek és az otthon maradottak különbözőképpen élték meg, és különbözően viszonyultak a későbbiekben a román megszállás időszakához – nemcsak testileg, de lelkileg is elváltak egymástól. A menekülők magukkal vitték a szülőföldhöz ragaszkodás érzetét és azt a reményt, hogy hamarosan visszatérhetnek otthonukba, a helyben maradt személyek pedig nem a jog, az erkölcs parancsa szerint cselekedtek, hanem a túlélési ösztön vezette őket. A polgári közigazgatás megszűntével a hazai vagy ellenséges haderő szervezett ereje képezte az egyedüli erőt, amelynek megvoltak a maga céljai. A polgári élet rendje a hadszíntéren teljesen háttérbe szorult, ha meg is maradt valamilyen formában. A román betörés után a hatóságok eltávozásával teljes szervezetlenség, anarchia alakul ki. Mindenki várta az események folyamatát, és a polgári lakosság cselekményét az adott pillanat határozta meg. A cél nem volt más, mint a harci események, megszállás túlélése.

A román csapatok megjelenése előtt, majd a megszállás időszakában, a katonák mellett a helyben maradt lakosság is több esetben részt vett az üresen maradt lakások, kocsmák, vendéglők, üzletek, szövetkezetek kifosztásában. A székelypálfalvi katolikus lelkész a következőket írta a *Historia Domus* lapjaira: „Délelőtt 10 órakor [1916. szeptember 1-jén – G. Cs.] elment a zsidó Schwechter Bernát is, borzasztóan félve, hogy őket az oláhok, ha kézre kapják, biztosan megölik. A falu népe otthon maradt még ekkor. Mint minden veszedelemben, ebbe is beletörődtek, és arra volt csak gondjuk, hogy a zsidó pálinkáját megihassák. Ezért a boltot feltörték, bort, pálinkát megitták és minden egyebet széthordottak. A forma kedvéért árulták is, és 122,30 koronát árultak, annyi cukor, petróleum stb.-ből, amennyit a kárbevalláskor 11000 koronára becsült a bizottság. [...] Ami ott a zsidóbolt kifosztásával megkezdődött, az később folytatódott a menekültek vagyonával. Mindenki azt képzelte, ütött az utolsó óra, és mégis rabolt.”¹¹

A háború második évétől fokozatosan korlátozni kellett az alapélelmiszerek fogyasztását. A román betörést megelőzően az udvarhelyi piacon hiánycikk volt a kávé, cukor, kenyér vagy korpá. A negyed kiló kávé, ami 1914-ben 1 korona volt, 1916-ban elérte a 3,30-3,80 koronát.¹² Szükségessé vált a cukorfogyasztás korlátozása, 1916 nyarán Udvarhely megyében 29100 háztartás számára átlag 2 kilogramm cukor jutott. Havi cukorfogyasztását figyelembe véve az alispán a megye számára havi 600 mázsa cukor kiutalását kérte a Cukorközponttól. A kiutalt havi cukormennyiség azonban nem fedezte a vármegye közössége által igényelt mennyiséget.¹³ 1916-ban a Magyar Város- és Községfejlesztési Részvénytársaságtól Udvarhely vármegye alispáni hivatala több esetben igényelt a megye és Székelyudvarhely város számára cukrot és kávé. Így például 1916. július 27-én 15 mázsa jó minőségű pótkávé, fügekávé rendeltek a vármegyének a debreceni raktárból, 80 kilogrammos zsákokba csomagolva.¹⁴

A román invázió következtében a megye és Székelyudvarhely lakossága kénytelen menekülni, és a korábban begyűjtött alapélelmiszer-cikkek, illetve kávé- és cukorkészletük a lakásukban maradt. Az ott felhalmozott készleteket azonban elfogyasztották vagy elrabolták a városon keresztülvonuló menekültek, a visszavonuló monarchiai katonaság, a helyben maradt lakosság, a megszálló román hadsereg vagy éppen a felszabadító német, osztrák–magyar hadsereg. Az 1917-es évben Udvarhely vármegyében több száz bírósági eljárás indult olyan személyek ellen, akik kihasználva a rendfenntartók hiányát és a zűrzavart, loptak a helyi üzletekből, szövetkezetből vagy az üresen hagyott házakból. A törvénytörési végzésekből kitűnik, hogy a korabeli személyek számára mi volt a fontos, mit loptak el. Az alapélelmiszerek, takarmány, gabona, fa, ruhanemű, illetve háztartási tárgyak mellett a forrásokban előtűnik a kávécsészé, kávédaráló vagy kávékészlet eltulajdonításáért kirótt büntetés is.¹⁵

A román hadsereg visszavonulását követően Betegh Miklós erdélyi kormánybiztos már 1916. október 8-án elrendeli, hogy az udvarhelyi tisztviselők induljanak haza.¹⁶ A kedvező hadieseményeknek köszönhetően 1916. október 17-én kiadott belügyminiszteri, majd alispáni rendelet értelmében „azon a személyek, akik a Kelemen-hegységtől, valamint a Görgényi-, Hargitai-havasok, a Baróti-hegységek, apácai erdő és Persányi-hegység vonalától nyugatra, a Fogarasi-havasoktól, a Nagyszebeni- és Hátszegi-hegységtől északra lévő megyékből, járásokból, községekből származnak, lakhelyeiket máris felkereshetik. A Krassó-Szőrény megyebeliek a Karánsebesi- és Teregovai-mendencékbe és ezektől nyugatra és

délnyugatra fekvő járásokba küldhetők. Ehhez szükséges, hogy a közigazgatási hatóságok a számba vehető területen a működésüket mielőbb megkezdjék, és a lakosság fogadására, ételmezésére stb. előkészüljenek. A hatóságok, jegyző, rendőrkapitány által a 32000-1915 B. M. rendeletben előírt azonossági bizonyítvány állítandó ki, melynek hátlapjára a következő megjegyzés magyarul, németül veendő fel: »Tulajdonos mint menekült visszatér«, »Inhaber kehrt als Flüchtling zurück«. A személyazonossági bizonyítvány lakhelyre való érkezés után községi előjárásnak beszolgáltatandó. Az ételmezést illetőleg különben azon elv tartandó szem előtt, hogy az elindulásakor mindenki lehetőleg több napra való ételmezt vigyen magával. Azon menekültek, akik belső hadműveleti területen vannak, és vasúton akarják a fent említett határokig lakhelyeiket felkeresni, azok ezt, amennyiben a belső hadműveleti területen személyforgalomra szükséges kocsik rendelkezésre állanak, szintén megtehetik.”¹⁷

A *Népszava* újságírója, Göndör Ferenc 1916 novemberének első napjaiban beutazta a román megszállás alól felszabadított székelyföldi településeket. Székelyudvarhelyről a következőket írta. „A város teljesen ép és sértetlen, román uralom nem hagyott egyéb nyomot, mint néhány román föliratot a falakon. Különösen a Kossuth Lajos utca házainak falát firkálták össze nagy betűkkel a román katonák. Az udvarhelyiek kezdenek lassan visszatérni. Lézengő emberekkel telik meg a piactér. Asszonyok ácsorognak, gyermekek szaladgálnak, az alélt város kezd csöndesen eszméletre térni. [...] A Budapest kávéház bepiszkolt padlóját és márványasztalait most súrolják, holnap megnyílik a kávéház. [...] És másnap reggel már a Budapest kávéházban reggeliztem, és jöttek mások, sokan, mindig többen, a kávéház kezdett lélegezni, élni, működni, funkcionálni. Ma már a legintenzívebb kávéházi élet van Székelyudvarhelyen, a márványasztalok körül sokan üldögélnek, a Budapest kávéház egész nap tele van, és a levegőjében olyan sűrű és kék füst felhőzik, mint akár a pesti New York kávéházban.”¹⁸

A távoli budapesti lap átutazó újságírója szinte idillikus hangulatot fest a háborús események által meggyötört városról és a Budapest szállóról. A levéltári források száraz tényfeltáró lapjai egy teljesen más képet mutatnak. A román betörés következtében Udvarhely megye területéről a kávékészletnek csak kis részét sikerült elmenekíteni, a vendéglátói helyiségekben, illetve az üzletekben maradt kávé a hadseregek, illetve a menekültek vagy az otthon maradt fosztogatók kezébe került. 1916. november 21-én Sebesi János alispán a budapesti kávéközpontnak tett jelentésében rámutatott, hogy a megye területén semmilyen kávékészlet nincs.¹⁹ Az alispán Udvarhelyre 2000 kg, az oklándi, parajdi és székelykeresztúri főszolgabírói hivatalokhoz 1000-1000 kg jó minőségű kávéért, melynek szétosztása hatósági úton és ellenőrzés mellett történe meg.²⁰ Az elküldött kávé mennyisége a forrásokból nem derül ki, de a sorok közül kiolvasható, hogy meg sem közelítette a megrendelt mennyiséget.²¹

Az Országos Közéletmelzési Hivatal 1916. november 13-án elrendeli a lakosságnál lévő elsőrendű élelmiszercikkek összeírását december közepéig. A rendelet értelmében a rendezett tanácsú városoknál feltétlenül, míg a községeknél az alispán belátására volt bízva a liszt, hüvelyesek, zsír, cukor, kávé és burgonya összeírása.²² A hivatalos szervek arra voltak kíváncsiak, hogy az üzletekben, szövetkezetekben és magánszemélyeknél milyen alapvető élelmiszerkészletek vannak.

Székelyudvarhelyen az élelmiszerkészlet kimutatásával Soó Domokos városi tanácsost bízták meg, akinél 1916. december 10-ig mindenki köteles volt bejelenteni készleteit.²³ Az összeírás azonban lassan ment, az alispán több esetben

figyelmeztette a várost, hogy ne keressenek kifogást, írják össze a településre hazatért családok élelmiszerkészletét, mint ahogy azt a közélelmezési hivatal elrendelte. A város polgármesterének jelentése szerint a lakosság száma 6200 körül van, ez a szám azonban folyamatosan változott a menekülésből visszatérők, az idegen menekülők és a nagyszámú katonaság jelenléte miatt, így a településen 10 000 főnél többen is tartózkodtak.²⁴ Majtényi Miklós, a város polgármesterének jelentése szerint a talált készletet egyenletesen elosztani a lakosság között teljesen lehetetlen. Javaslatot tett arra vonatkozóan, hogy egy hónapra mennyi élelmiszert lehetne jutatni egy személynek, egyes élelmiszercikkekénél mennyiségbeli különbség volt a földműves és a nem gazdálkodásból élők között. A javaslat szerint: búzából: földművesnek 17, míg nem földművesnek 9 kilogramm. Kukoricából földművesnek 5, nem földművesnek 2 kg, Burgonyából 15 kg, hüvelyesből földművesnek 2, nem földművesnek 1 kg, zsír és szalonna 70 dekagramm, kávé 10 dekagramm, cukorból földművesnek fél kilogramm, nem földművesnek 1 kg, kásaféléből 20 dekagramm, szappanból 20 dekagramm.²⁵ Az élelmiszerek összeírását házról házra járással sikerült végül megoldani, a város igénybe vette a helyi tanárok segítségét is. Az összeírás alkalmával Székelyudvarhelyen 1007 családnál 47 243 kg lisztet, 172 092 burgonyát, 10 016 kg babot, 4856 kg zsírt, 2113 kg cukrot, 914 kg kávé, 297 kg borsót és lencsét; Székelykeresztúron: 6875 kg lisztet, 554 kg zsírt, 95 kg cukrot, 28 kg kávé, 32 185 kg burgonyát, 3211 kg babot, 7 kg borsót sikerült összeírni.²⁶ A rendelet értelmében azon családoknak, amelyeknek élelmiszerkészlete csak egy évi szükségletnek felelt meg, azt az illetőknél kell hagyni, ellenben akinek készlete az egy évi szükségletet meghaladja, a fölösleget el kell venni, és szét kell osztani azok között, akik semmilyen vagy egy évnél kevesebb készlettel rendelkeznek. Az Országos Közélelmezési Hivatal rendelete szerint minden élelmiszercikkre jegyrendszert kell bevezetni a kenyér és liszt jegyrendszerelvei alapján.²⁷ Az alispán és a polgármester figyelmét arra is felhívták, hogy ellenőrizzék, hogy mindenki bejelentette készleteit, és „sűrű kémpróbák által, úgy a magánháztartások, mint a kereskedelmi üzletekben meggyőződést kell keresni arról, hogy a bejelentések a talált készlettel – számba véve az időközben történhetett apadást és gyarapodást is – elfogadható módon egyeznek-e?”²⁸ Mind Székelyudvarhely, mind Székelykeresztúr esetében elmondható, hogy a készletek semmilyen téren nem voltak elegendőek a lakosság számára a következő év termésének betakarításáig. Figyelembe kell azt is venni, hogy egyrészt a teljes lakosság még nem érkezett vissza, másrészt a csíki menekültek közül sokaknak – akiket a hadvezetőség nem engedett vissza lakhelyükre – Udvarhely vármegye területén kellett bevárniuk a hazatérési engedélyt, és addig a vármegyének kellett őket ellátnia. A vármegye és két nagyobb településének lakossága így komoly megszorításokkal és jegyrendszerrel volt kénytelen szembenézni az 1917-es évben.

Az átnézett iratokból kitűnik, hogy 341 család rendelkezett, míg 666 család nem rendelkezett semmilyen kávékészlettel.²⁹ A kávéval rendelkezők esetében nincsenek nagy különbségek, a negyed kilogramm kávétól az 5 kilogrammig terjedt a magánszemélyek készlete. A vendéglővel, kávéházzal rendelkezők esetében is kis mennyiségű készletről beszélhetünk. Sükösd Miklósnak, a Budapest szálloda és kávéház tulajdonosának 60 kg kávéja volt a legtöbb, amivel rendelkezett valaki a városban.³⁰

Az Udvarhely vármegyében és Székelyudvarhely városban fellépő hiány enyhítésére mind a közigazgatás, mind a kereskedők megpróbálnak lépéseket

tenni. Így Fernengel Gyula székelyudvarhelyi kereskedő 1916 decemberében megbízást kapott, hogy élelmiszert és használati cikkeket gyűjtsön össze, és azokat a városba szállítsa. „A nevezett kereskedő össze is gyűjtött következő árukat: bőrszírt, szekérkenőt, pótkávét, mazsolát, mandulát, diót, mogyorót, paprikát, cukorkát, csokoládét, gyümölcsízeket, ecetet, mézet, leveskockát, szappant, gyertyát, keményítőt, köménymagot, teát, lúgkővet, fénymázt, cipőkrémet, sósborszeszt, gépolajat, margarinvaját, frankkávét, makarónit és egyéb fűszerárut, továbbá bort, tönkölypálinkát és rumot. Ezek az áruk Gyöngyösön az ottani kereskedelmi részvénytársaság őrzetében vannak, és elszállításukhoz egy 15 tonnás vasúti kocsi kell.”³¹ Paál Árpád, Udvarhely vármegyei főjegyző kocsiigénylési kéressel fordult az Erdélyrészi Visszatelepítő Bizottsághoz,³² és egy későbbi iratból kiderült, hogy 1917 januárjában Fernengel Gyula kereskedő megkapta a kért kocsit, így a Gyöngyösön összegyűjtött árut Székelyudvarhelyre tudta szállítani. A fenti élelmiszerek, illetve más árucikkek felsorolása olyan szempontból is érdekes, hogy a korabeli városi polgárság a háború negyedik évében, a román pusztítást követően sem akart lemondani a megszokott élvezeti cikkek – cukorka, kávé, bor, rum, mandula stb. – fogyasztásáról.

1917. február 3-ától a városi tanács döntése alapján az egyes kereskedések részére kiutalt fogyasztási cikkek – cukor, kávé, liszt, búza, petróleum – kiszolgálása csak hatósági utalványok ellenében lehetséges, vagyis jegyrendszert vezettek be.³³ A városba érkezett cukor, de a várt 3 kocsi rakomány helyett csak egy kocsi, amelynek felét a vármegye az udvarhelyi járás községeknek tartotta fenn, és így mindössze fél kocsinyi, vagyis 50 mázsa cukor került szétosztásra a városban. Ezt a mennyiséget átadták a város kereskedőinek, a vásárlás pedig jeggyel történt.³⁴ A városi közlélmészési hivatal adta ki a cukorjegyeket, úgy hogy az első nap, vagyis február 3-án megkapták azok a családok, amelyeknek a neve az A, B, C D betűkkel kezdődik. Február 4-én a V és Z, február 5-én az E, F, G, február 6-án H, I J, február 7-én K, L, M, február 8-án N, O, P, 9-én R, S, Sz, 10-én T, U kezdőbetűs családok vehették át a jegyeket, azonban csak a himlőoltás felmutatása mellett.³⁵ A kiosztás alkalmával 60, illetve 30 grammos adagot kaptak fejenként az udvarhelyiek.³⁶ A cukor hiánycikk lett a városban, így az illetékesek a sajtón keresztül arra kérték a város lakosságát, hogy aki kávézni akar a vendéglőben, kávéházban, vigyen magával cukrot.³⁷

Az üzletekben, ha lehetett is kapni időközönként kávé jegyre, az ára egyre riasztóbbá vált, 1917-ben szinte hónapról hónapra emelkedett. Így 1917 januárjában az udvarhelyi piacon a nyers kávé 11-14 korona kilogrammonként, a pörkölt kávé ára pedig 12-16 korona volt.³⁸ Februárban a nyers kávé ára maradt, de a pörkölt kávé ára 1 koronával emelkedett.³⁹ A Magyar Szent Korona Országainak Kávéközpontja 1917. január 4-én olyan döntést hozott, miszerint január 15-től a kiskereskedők egy vevőnek egyszerre és havonként legtöbb 125 gramm kávévet adhatnak el. A nagykereskedő kávé kicsiben nem jogosult eladni, csak olyan jogi személyeknek és cégeknek, amelyek a kávé további eladás céljából vagy ipari üzemükben való felhasználás céljára vásárolják. Ezek részére utalvány nélkül hetenként egyszer kis tételként 4 kg, legnagyobb tételben 10 kg kávé szolgálhatnak ki. Nagyobb mennyiség eladása csak utalvány által történhet. A nagykereskedők minden eladást 4-10 kg tételben napi kimutatásban bejelenteni tartoznak.⁴⁰ A járások főszolgabírói havi rendszerességgel kérték az újabb és újabb kávé, pótkávé rendelését és küldését. 1917. április 3-án a Magyar Város- és Községfejlesztési Részvénytársaság arról értesítette az udvarhelyi vármegyei hiva-

talt, hogy a kávékészletük elfogyott, és további kávé igénylésért forduljanak a Magyar Szent Korona Országainak Kávéközpontjához.⁴¹ A korabeli iratokból kitűnik, hogy kávé, cukor és dohány teljesen hiánycikkek lettek az 1917-es év közepére.

A kávéhiány leleményessé tette a lakosságot. Elterjedt a póttanyagok használata: a korpás liszt, a facipő és természetesen a pótkávé. Az 1917 júliusában kiadott kormányrendelet szabályozta a pótkávé forgalomba hozatalának körülményeit, összetételét. Az intézkedés értelmében három típusú kávéőrleményt határoztak meg: a fügekávé, malátakávé, illetve hadikávé. A hadikávé összetétele: 15% pörkölt babkávé, 40% malátakávé és 45% karamellizált cukor, amihez 100 gr-os és 200 gr-os csomagolásban lehetett hozzájutni.⁴²

A székelyföldi térség történetében az 1916-os román betörés választóvonal szerepét tölti be az élet minden területén. A háború minden kegyetlenségével elérte a székely településeket, és ez nagyobb társadalmi megrázkódtatással járt az egyén, család számára, mint az 1914-es esztendő, a Nagy Háború kitörése. A román invázió, a menekülés következtében a székelyudvarhelyi családok lakásai, üzletei, vendéglátó helyiségei a fosztogatók, különböző katonák átvonulási területévé váltak. A háború első éveiben spórolt pénzüik, illetve élelmiszerkészletük az 1916-os háborús események következtében részben vagy teljesen elveszett. Az 1916-os év végén készített székelyudvarhelyi lakosság élelmiszerkészletének összeírása után összesített adatok jól érzékeltetik a családok élelmiszer-problémáit. Embery Árpád, a katolikus gimnázium tanára, a városi tanács tagja 7 tagú családjával szerencsésnek mondhatta magát, hiszen 10 kg liszt, 120 kg tengeri, 120 kg burgonya, 15 kg bab, 7 kg zsír és 4 kg cukor állt rendelkezésükre 1916 decemberének végén.⁴³ Székelyudvarhely lakosságának többsége azonban jóval kisebb készlettel, kávé- és cukorhiánnyal nézett az 1917-es év megszorításai elé.

■ JEGYZETEK

1. A székelyudvarhelyi piac. Udvarhelyi Híradó XIX. (1916. augusztus 27.) 35. 2.
2. Novák Károly István: *Azok a boldog békeidők Székelyudvarhelyen*. Székelyudvarhely, 2011. 112.
3. *Megnyílt az új kávéház*. Udvarhelyi Híradó, XV. (1912. december 1.) 49. 3.
4. Gyarmati Zsolt: *Félnyilvánosság a XX. század eleji Kolozsváron*. In: *Areopolisz*. Történelmi és társadalomtudományi tanulmányok. Székelyudvarhely, 2001. 68.
5. Betegh Miklós: *Erdély a háborúban*. Néhány erdélyi adat az 1914–1917. évek történetéhez. Erzsébet Könyvnyomda R.-T. kiadása, Dicsőszentmárton, 1924. 70.
6. Nagy Szabolcs: *Az 1916-os román megszállás egy sepsiszentgyörgyi patikus szemével*. Acta Siculica 2011. 312.
7. Román Nemzeti Levéltár Hargita Megyei Hivatala (továbbiakban: RNLHMH) Udvarhely vármegye Levéltára Alispáni iratok. F-43. 6976-1916.
8. *Alispáni jelentés Udvarhely vármegye közigazgatási állapotáról az 1916. évben*. Székelyudvarhely, 1917. 24. 9. Uo.
10. *Székelyudvarhely oláh uwalom alatt*. Udvarhelyi Híradó XIX. (1916. november 5.) 37. 3.
11. Gyulafehérvári Főegyházmezei Levéltár. Székelyudvarhely Gyűjtő Levéltár. Székelypálfalva 691/e Historia Domus 1911–1999. 25–26.
12. *Székelyudvarhely oláh uwalom alatt*. Udvarhelyi Híradó XIX. (1916. november 5.) 37. 3.
13. *A megye cukorszükséglete*. Udvarhelyi Híradó XIX. (1916. augusztus 13.) 33. 2.
14. RNL HMH. Udvarhely vármegye Levéltára. Alispáni iratok. F. 43. 289-1917-5770.
15. RNL HMH. Udvarhely vármegye Levéltára. Alispáni iratok. F. 43. 105–1917.
16. RNL HMH. Udvarhely vármegye iratai. Alispáni iratok F. 43. 6876-1917.
17. RNL HMH. Udvarhely vármegye iratai. Alispáni iratok F. 43. 8831-1916.
18. Göndör Ferenc: *Erdélyi képeskártya*. Népszava LXIV. (1916. november 15.) 317. 2–3.
19. RNL HMH. Udvarhely vármegye Levéltára. Alispáni iratok. F. 43. 14-1917-8723.
20. RNL HMH. Udvarhely vármegye Levéltára. Alispáni iratok. F. 43. 14-1917-8723.
21. RNL HMH. Udvarhely vármegye Levéltára. Alispáni iratok. F. 43. 14-1917-8723.
22. RNL HMH. Udvarhely vármegye levéltára. Alispáni iratok. F. 43. 116-1917-8842.
23. *A háztartási készletek bejelentése*. Udvarhelyi Híradó XIX (1916. december 3.) 40. 1.
24. RNL HMH. Udvarhely vármegye levéltára. Alispáni iratok. F. 43. 116-1917.
25. RNL HMH. Udvarhely vármegye levéltára. Alispáni iratok. F. 43. 116-1917.
26. RNL HMH. Udvarhely vármegye levéltára. Alispáni iratok. F. 43. 116-1917.
27. RNL HMH Udvarhely vármegye Levéltára Alispáni iratok, F. 43. 116-1917-8842

28. RNL HMH. Udvarhely vármegye Levéltára, Alispáni iratok, F. 43. 116-1917-8842
29. RNL HMH. Udvarhely vármegye Levéltára, Alispáni iratok, F. 43. 116-1917-8842
30. RNL HMH. Udvarhely vármegye Levéltára, Alispáni iratok, F. 43. 116-1917-8842
31. RNL HMH Udvarhely vármegye Levéltára Alispáni iratok. F. 43. 247-1917-9094.
32. Az Erdélyrészi Visszatelepítő Bizottságot 1916. november 6-án szervezték meg, feladata a román betörés következtében elmenekült lakosság visszatelepítése, a gazdasági élet rendjének helyreállítása. A bizottság a Földművelésügyi Minisztérium kolozsvári kirendeltségének vezetése alatt állt, RNL HMH Udvarhely vármegye Levéltára Alispáni iratok. F. 43. 247-1917-8651.
33. *A jegyrendszer életbe lépett.* Udvarhelyi Híradó XX. (1917. január 28.) 5. 3.
34. *Cukor érkezett.* Udvarhelyi Híradó XX. (1917. január 28.) 5. 3.
35. *A cukorjegyek kiosztása.* Udvarhelyi Híradó XX. (1917. február 4.) 6. 3.
36. *Egy hó közigazgatása.* Udvarhelyi Híradó, XX. (1917. február 18.) 8. 2.
37. *Nincs cukor a kávéházakban.* Udvarhelyi Híradó XX. (1917. január 28.) 5. 4.
38. *A hatóságilag megállapított piaci árak.* Udvarhelyi Híradó, XX. (1917. január 28.) 5. 3.
39. *Hatóságilag megállapított piaci árak az udvarhelyi járásban.* Udvarhelyi Híradó XX. (1917. február 25.) 9. 3.
40. RNL HMH Udvarhely vármegye Levéltára Alispáni iratok. F. 43. 14-1917-8273.
41. RNL HMH Udvarhely vármegye Levéltára Alispáni iratok. F. 43. 14-1917-2740.
42. Gyarmati Zsolt: i. m. 76.
43. RNL HMH Udvarhely vármegye Levéltára Alispáni iratok. F. 43. 116-1917-8846.

